Naše řeč ROČNÍK XIX. ČÍSLO 4.

Josef Bečka: Těsné a volné vazby větné.

Jádrem věty jest její přísudek, který vyjadřuje děj nebo alespoň stav jako výsledek děje. Okolo přísudku se pak kupí ostatní části věty. Nejtěsněji se k němu ovšem druží podmět jako nositel děje ve větě a předmět, který je dějem přímo zasažen; ostatní části věty se podle svého rázu a obsahu připojují k jádru věty volněji.

Často se však stává, že některý člen věty má proti ostatním velmi bohatý obsah, což se projevuje v tom, že je nadměrně rozvit. Často se také stává, že je v něm skryt i prvek dějový, zvláště je-li vyjádřen nějakým neurčitým tvarem slovesným (na př. infinitivem, přechodníkem, participiem, podst. jménem slovesným). Takové členy větné mají sklon od jádra věty se oddělovat a tvořit jakési autonomní celky ve větě, které s větou souvisí volněji než části ostatní. Toto uvolňování se v řeči projevuje malou pausou, kterou se takové volnější části větné oddělují od jádra věty. Je-li toto uvolnění již dosti značné, může se projevit i v písmě, a to čárkou.

Nejnápadnějším a nejzřetelnějším případem tohoto uvolnění je věta vedlejší. Věta vedlejší je vlastně jen částí věty hlavní, ale protože má úplnou strukturu věty, je sama celkem o sobě, s dokonalou autonomií; úplně samostatná však přece není, stále zůstává na své větě řídící závislá. Ale i některé výrazy větné mohou býti do jisté míry autonomní, třebaže ne tak dokonale jako věty vedlejší. Jsou to především vazby přechodníkové a vazby infinitivní, zvláště jsou-li rozvity, a někdy i volnější rozvité vazby přívlastkové (zejména t. zv. přístavek) a vazby doplňkové. Čím bohatší je jejich obsah, tím více se uvolňují. Nejvíce se ovšem uvolňují tehdy, když mají v sobě silný prvek dějový; tehdy mívají při sobě často i své vlastní předměty, doplňky a příslovečná určení.

Mezi těmito vazbami je celá stupnice odstínů; jsou vazby těsnější a vazby volnější a mnohdy máme i možnost vybrati si mezi nimi. To jsou právě případy, které mohou zajímat stylistiku, neboť případy, kde není výběru, se týkají čistě jen skladby. Pro větší názornost srovnejme několik příkladů. Můžeme říci: *Nic vám nepomohou protesty proti tomu. Nic vám nepomůže protestovat proti tomu. Nic vám nepomůže, budete-li proti tomu protestovat.* Obsah všech tří vět je stejný, a přece je mezi nimi dosti značný rozdíl. První věta má jediné dějové jádro. V druhé větě se vazba infinitivní již poněkud odděluje od jádra věty, je volnější než substantivní vazba věty prvé. Třetí věta (vlastně již souvětí) má dějová jádra dvě a spojuje představu protestu s představou zbytečnosti ze všech tří způsobů nejvolněji. Podobných příkladů lze uvésti na sta. Uveďme ještě jeden: *Na procházce Oborou jsem potkal přítele. Procházeje se Oborou potkal jsem přítele. Když jsem se procházel Oborou, potkal jsem přítele.* První vazba *(Na procházce ...)* vyjadřuje děj nejjednotněji, což poznáme i podle toho, že tato první věta nemá žádné pausy. Druhá vazba *(Procházeje se ...)* není již tak jednotná a těsná, má také uprostřed malou myšlenkovou pausu. Tato pausa však není nutná; děj je zdvojen, ne však úplně. Úplně zdvojen je děj až ve větě třetí *(Když jsem se procházel ...)*, pausa (v písmě označovaná čárkou) je zde nutná. Nejvolnější by bylo spojení čtvrté, dvěma hlavními větami: *Procházel jsem se Stromovkou a potkal jsem přítele.* Zde je děj zdvojen úplně na dva děje samostatné, spojené jen časovým nexem.

Jak vidíme, struktura jazyka nám poskytuje mnohdy příležitost volit mezi vazbou těsnější a volnější. Pro přehled uvádím několik typů vazeb volných a těsnějších i s jejich vzájemným poměrem.

a) Vazba příslovečná je těsnější než přechodníková: *Na zpáteční cestě* jsme byli překvapeni deštěm. *Vracejíce se* byli jsme překvapeni deštěm.

b) Vazba příslovečná bývá těsnější než doplňková: *Překvapeně* se rozhlížel kolem sebe. *Překvapen* rozhlížel se kolem sebe.

c) Vazba doplňková je těsnější než přechodníková: *Znechucen* pletichami nepřátel vzdal se veřejné činnosti. *Znechucen byv* pletichami nepřátel, vzdal se veřejné činnosti.

d) Vazba se substantivem verbálním je těsnější než vazba s infinitivem: *Stálé protestování* vám nic nepomůže. Nic vám nepomůže *stále protestovat.*

e) Prostá vazba infinitivní je těsnější než vazba infinitivní uvozená zájmenem ukazovacím: Snažil se *dosáhnout* v svém oboru nejvyšší dokonalosti. Snažil se *o to, dosáhnout* v svém oboru nejvyšší dokonalosti.

f) Přívlastek před svým jménem je těsnější než za ním: Před mlýnem stály dvě *krásné, košaté* lípy. Před mlýnem stály dvě lípy, *krásné, košaté.*

g) Výraz větný je těsnější než věta vedlejší: *Vracejíce se* byli jsme překvapeni deštěm. *Když jsme se vraceli,* byli jsme překvapeni deštěm.

h) Věta vedlejší je těsnější než věta hlavní: Šel, *aniž se ohlížel.* Šel a *neohlížel se.*

Kdybychom rozebírali tyto problémy důkladněji, jistě bychom našli takových případů ještě více. Uplatňují se tu všechny složky jazyka, jeho tvoření slov (rozdíl sub a, d), prostředky tvaroslovné (b, c), skladebné (e, g, h), dokonce i pořádek slov (f). A to jsme ještě nechali stranou mnohé jiné jemné odstíny ve spojování větných výrazů, které mají rovněž nemalý vliv na to, jak těsně se větné výrazy k sobě přiřadí. Je to především různý způsob, jak klásti ve větě příklonky, a t. zv. inverse podmětu s přísudkem. Tyto problémy velmi podrobně rozebral už V. Ertl v Naší řeči. (O postavení podmětu po členech úvodních, Naše řeč, roč. 1, str. 33 a dal. Příspěvek k pravidlu o postavení příklonek, Naše řeč, roč. 8, str. 257 n., 289 n.). Je jistě rozdíl, řeknu-li »Včera odpoledne hned po obědě *jsem šel* k příteli na návštěvu«, nebo »Včera odpoledne hned po obědě*l* *šel jsem* k příteli na návštěvu«. Způsob druhý *(šel jsem)* s pořádkem slov, jaký je obvyklý na začátku věty, předpokládá uprostřed věty malou pausu, která uvolňuje rozvitou vazbu příslovečnou a dává jí jakousi samostatnost. Způsob prvý (*jsem šel*) s normálním pořádkem slov, jaký bývá uprostřed věty, připojuje příslovečné určení k jádru věty těsněji, bez pausy.

Možností, spojovat větné výrazy tu volněji, tu zas těsněji, nám tedy jazyk poskytuje dosti. Teď je otázka, do jaké míry a jakým způsobem těchto možností využíváme, kdy dáváme přednost spojením volným a kdy těsným.

Je tedy celá stupnice způsobů, jak připojovat myšlenky průvodní k myšlenkám hlavním. Posuzujeme-li je podle toho, jak těsně se připojují, dostaneme čtyři hlavní typy: věta hlavní — věta vedlejší — volný výraz větný — těsný výraz větný.

Kultura evropského obyvatelstva se průběhem doby s rostoucím vývojem techniky stále obohacuje a zdokonaluje. Se složitější kulturou se i myšlení evropského obyvatelstva

stává složitějším a do jisté míry i abstraktnějším. Složitější způsob myšlení se na venek projevuje i složitějším způsobem vyjadřování. Tak vývojová tendence kultury se na konec obráží i v souhlasné vývojové tendenci jazyka. Jazyk se tedy podle toho musí se vyvíjet tak, aby byl schopen vyjadřovat složitější způsob myšlení. Tento vývoj jazyka můžeme sledovat na přemnohých jevech. Jedním z nich je právě tendence jazyka opouštět postupně spojení volnější a dávat čím dál tím více přednost spojením těsnějším.

Z tohoto vývojového sklonu nejnápadnější je etapa první: vývoj od spojování ve věty hlavní (parataxe) k spojování ve věty vedlejší (hypotaxe). Také se o ní dosud nejvíce psalo. Má za sebou už dlouhou dobu vývoje, neboť se začínala uplatňovat hned na začátku historické doby, kdy se teprve začínal tvořit spisovný jazyk. Další etapy však namnoze unikaly pozornosti a soustavnému bádání linguistů, ačkoliv jsou jejich příčiny v podstatě stejné jako u vývoje od parataxe k hypotaxi.

Tento vývoj si můžeme zhruba představovat takto: Co se dříve zpravidla vyjadřovalo větou hlavní, která byla volně přiřaděna k základní větě hlavní anebo jako poznámka byla do ní vložena, začalo se později vyjadřovat větou vedlejší. Ale vývoj šel dál: mnoho vět vedlejších bylo lze změniti v pouhé výrazy větné a tím je přiřadit těsněji k základnímu jádru myšlenky. Ale i zde mohl vývoj jíti dále: od spojení volnějších bylo možno uchylovati se čím dál tím více ke spojením těsnějším a těsnějším. Ovšem tento vývoj není ani tak snadný ani tak přímočarý, jak si jej zde uvádíme, a také se neuplatňoval vždy a všude stejně. Velmi mnoho tu rozhodoval obsah myšlení, jeho způsob a v nemalé míře i dobové záliby a sama struktura jazyka.

Tak již sám ráz a druh myšlenek, které zpracovává vědec, značně se liší od okruhu představ básnických. Tím více se pak liší logické utřiďování a spínání myšlenek v díle vědeckém od uvolněného a jen lehce nadhozeného podání básnického. Z toho nezbytně plyne, že onen přirozený vývoj jazyka byl ve vědeckém jazyce neobyčejně zrychlen a uplatňuje se mnohem důsledněji, kdežto jazyk básnický jej úmyslně tlumí, ba dokonce i záměrně ruší, ačkoliv ani on se mu nemohl vyhnouti.

Čím těsnější je spojení představ, tím jednotnější je výsledný celek, tím je »hutnější«, přesnější a obsažnější. Čím volnější je spojení představ, tím pestřejší je výsledný celek; není sice tak přesný, je však plynnější a nebývá tak přetížen obsahem. Prvý způsob je rozumovější, je však při své přes-

nosti leckdy příliš těžký, těžkopádný a kožený. Těchto nevýhod nemá způsob druhý, bývá však někdy příliš roztěkaný, roztříštěný a nejednotný; zato je živější, plynnější, lehčí a citovější.

Vývoj jazyka směřuje od spojování volného k spojování čím dál tím těsnějšímu. Jak jsme již řekli, způsob vědeckého myšlení tento vývoj velmi urychluje a žene jej leckdy i přes míru nezbytné potřeby, na újmu krásy a plynnosti slohu, ba dokonce někdy i na újmu správnosti jazyka. Jazyk krásné prózy a zvláště jazyk básní tento vývoj úmyslně brzdí a někdy i úmyslně ruší a obrací jej nazpět.

Nyní by bylo naším úkolem ukázat na konkretních příkladech postup tohoto vývoje. To je ovšem velmi nesnadné. Vývoj jde zpravidla velmi nenápadně a zvolna a nejspolehlivější metoda jazyková, srovnávání, nám zde mnoho nepomůže. Nemůžeme zde ani dobře srovnávat jazyk vědecký s básnickým, protože náš vývoj není naprosto jediný, kterým se obě skupiny jazyka od sebe odchýlily. A tak se musíme prozatím spokojit tím, že si všimneme toliko zjevů nejnápadnějších, způsobených tímto vývojem, které měly značný vliv i na samu stavbu jazyka.

Sklon ke spojování co nejtěsnějšímu vede v jazyce odborném k nápadnému až potlačování dějového prvku všech vedlejších členů větných, neboť čím méně je v nich dějového prvku, tím těsněji splývají s dějovým prvkem přísudku, a tedy i s jádrem věty. Tento sklon se zřetelně projevuje nadměrnou zálibou ve vyjadřování substantivním. Proto dějově hybnější infinitivy jsou nahrazovány dějově méně hybnými podstatnými jmény slovesnými. Je to zjev všeobecně známý; zmínil jsem se o něm podrobněji v Naší řeči 17, 1933, 227 n. Zvlášť z novin známe tuto praxi dobře; uvedu jen několik příkladů pro větší názornost: Okresní hejtmani (byli) vyzváni k *podání* zpráv o pohybu cen (Več. Čes. sl. 13. VII. 34). Zdá se, že velmoci Francie, Italie a Anglie jsou dohodnuty pro *zdůraznění* svého dřívějšího prohlášení o nutnosti zachovati nezávislost Rakousku (Nár. pol. 27. IX. 34). Podle osnovy má býti dána zemědělskému dlužníku možnost *vyrovnání se* (Nár. listy 21. X. 34). Není přece jediného věcného důvodu k *volání* po výměně parlamentních vlád (Právo lidu 15. V. 34). Ale tím není vývoj ukončen. I substantiva verbální se zdají odbornému způsobu myšlení příliš dějová, a je proto snaha nahrazovat je ještě statičtějšími substantivy postverbálními, která s jádrem věty splývají ještě těsněji. Místo o *udržování silnic* píše se o *údržbě silnic,* místo *stavění domů* čteme *výstavba domů,* místo *krmení dobytka*

výkrm dobytka, místo *vysazování stromů výsadba stromů* a podobně.

Jazyk odborný, pokud je to jen možné, nahrazuje vazbami substantivními i věty vedlejší. Také tento zjev musí býti velmi nápadný každému, kdo se jen trochu začte do některého vědeckého spisu. Ale vystupuje nápadně i v novinách, jejichž jazyk má velmi mnohé rysy shodné s jazykem odborným. Příkladů by opět bylo lze uvésti velmi mnoho; stačí jich několik na ukázku: (Zmatek) vyvrcholil *vzdáním se* členství v NOF. býv. soudcem Vážným (Polední list 22. VIII. 34; tento příklad je svou toporností zvlášť poučný; oč by zde byla zřetelnější normální věta vedlejší: zmatek vyvrcholil, když se býv. soudce Vážný vzdal členství!). K povstání se důkladně připravili *zásobením se* zbraněmi (Venkov 9. X. 34). Formální úplné dokončení prací se očekává v nejbližší době po *vyřešení* ještě několika málo sporných otázek (Več. Čes. slovo 28. III. 34). Nevíme, co má společného s hájením zájmů krejčovských živností ohromné *chválení* převratu v Bulharsku p. red. Křížem (Právo lidu 2. VI. 34). Jak nám příklady ukazují, tendence po těsném spojování je v odborném jazyce tak silná, že se nerozpakuje ani přetížit dějově málo nosné substantivum verbální třebas i dvěma předměty. Tato tendence je dokonce tak mocná, že se nezastavuje ani tam, kde samotné substantivum nevyjádří vzájemný poměr myšlenek tak jemně jako spojka. Raději se užije rozmanitých opisů (jako na př. *za účelem, v důsledku, za příčinou, v zájmu, za cenu, při příležitosti* a p.), jen aby bylo možno při tom užít substantiva a vyhnouti se větě vedlejší. Takové vazby jsou tak časté, že uvádím několik příkladů jen pro názornost, neboť jsou všeobecně známé a už mnohokrát je Naše řeč vytýkala: Nevyhovuje-li státní vlajka *v důsledku poškození* svému účelu, budiž spálena (Nár. listy 23. IX. 34). Impregnace dřev *za účelem docílení* poněkud trvanlivých a ohnivzdorných konstrukcí jsou drahé (Več. Čes. slovo 6. XII. 34). Na Hradčanech vymění si pražská obec *v zájmu zaokrouhlení* kolem Černínského paláce pozemky ve výměře 169 sáhů s ministerstvem zahraničních věcí (Expres 2. I. 35).

Tento způsob vyjadřování vypadá leckdy jako nějaký strach před větou vedlejší. Odborný spisovatel se leckdy bojí hromaditi věty vedlejší, a proto, aby mu nevznikl celek příliš složitý a nepřehledný, snaží se ze všech sil, všechny myšlenky co nejtěsněji semknout. Není však tento způsob vyjadřování pro odborný sloh nezbytně nutný, nýbrž je spíše jeho zlem, jemuž se odborní spisovatelé neumějí

dobře bránit. Neumějí se mu bránit ne snad proto, že by ve slohu byli neobratní, ale že zpravidla podceňují formu, třebas i na újmu myšlenky, a že se pasivně poddávají všem tendencím, ke kterým je svádí příliš odborný způsob myšlení.

Sklon jazyka k spojování co nejtěsnějšímu však působí mnohem důsledněji, než by se nám na první pohled zdálo. Jeho působením se jazyk odklání od volných vazeb přechodníkových k těsnějším vazbám doplňkovým a od vazeb doplňkových k těsnějším ještě vazbám adverbiálním. Tento sklon je však mnohem méně nápadný a namnoze ani na čtenáře rušivě nepůsobí. Tím si snad můžeme vysvětlit, že tato tendence proniká i do jazyka krásné prózy; spisovatelé totiž necítí důvodů, proč by se jí bránili, ba dokonce se jí ochotně poddávají, využívajíce jí k obohacení svých výrazových možností.

Všimněme si nejprve vazeb přechodníkových! Přechodník je v nové češtině spisovné často příčinou nesnází jednak proto, že někdy je jeho tvar nevhodný (na př. přechodník přítomný sloves tř. I. 4. kryje, tř. V. 4. laje, tř. VI. kupuje), jednak že někdy je jeho tvar už neobvyklý a příliš archaistický (na př. přechodník minulý většiny sloves, jejichž kmen infinitivní je zakončen souhláskou: dořek, přines, vyved, vytisk). To však neplatí o přechodnících pasivních, kde takových nejasných nebo neobvyklých tvarů není; není důvodu vyhýbati se tvarům jako *jsa chválen, byv pochválen*. Zde však je překážkou přílišná dějovost přechodníků vůbec, neboť vadí těsnějšímu splynutí vazby s jádrem věty. Aby jejich dějovost byla stlumena, mění se vazby přechodníkové, jde-li to, ve vazby doplňkové, které jsou méně dějové, a proto těsnější. U přechodníků pasivních to jde velmi snadno: vynechá se přechodník pomoc. slovesa *(jsa, byv)* a zbylé příčestí se tím změní v doplněk. Místo »Lupič *byv dopaden* zuřivě se bránil« je možná vazba doplňková »Lupič *dopaden* zuřivě se bránil«. Tyto vazby doplňkové jsou dnes velmi běžné a úplně zatlačují pasivní přechodníky, které se brzy stanou archaismem, bude-li tento vývoj ještě pokračovat.

Šíření takových vazeb doplňkových podporuje v poslední době stále silněji vliv francouzštiny. Ve francouzštině jsou totiž velmi oblíbeny vazby doplňkové, zcela volně přiřaděné k větě, s obsahem někdy velmi bohatým; od normálního podmětu se liší tím, že substantivum je v nich položeno bez členu. Jsou oblíbeny proto, že jsou velmi jednoduché, ač mají obsah často velmi bohatý; na jiný větný výraz jsou zpravidla příliš rozvité, a kdyby byly rozvedeny v celou větu, rušily by často postup vypravování. Pro tyto přednosti

francouzského doplňku napodobí jej naši spisovatelé často i v češtině, třebaže v české větě zní nezvykle.

Francouzský doplněk se objevuje u nás nejčastěji ve slohu literárních kritiků a od nich přechází občas i do jazyka krásné prózy. Na př. *Věčně nespokojený* a *nepokojný* prolínal své umělecké touhy do domácího prostředí (Lidové nov. 25. III. 34). *Bystrý pozorovatel, schopný analysátor osudů, dějů, povah i tužeb,* bude (Carlo Sforza) jistě připočten k nejschopnějším politickým novinářům své doby (Sekanina v Nár. pol. 14. II. 32). *Napolo dítě prudkého a vášnivého Kavkazu — to po matce — napolo dítě středoruské stepi, teskné a nekonečné — to po otci* — nesla stopy jejich rodu v černých, smolně lesklých vlasech a v zelených, blouznivě zelených očích (J. Kopta, Třetí rota na magistrále, str. 76).*)

Tendence jazyka užívat spojení co nejtěsnějších se však nespokojuje toliko posouváním vazeb od přechodníku k doplňku. Pokračuje dále od vazeb doplňkových, které jsou volnější, k příslovcím, která jsou těsnější. Je jistě rozdíl mezi větami *Mluvil rozčilen* a *Mluvil rozčileně.* Participium prvé věty se vztahuje přes přísudek k podmětu a je přiřaděno k větě volněji než příslovce ve větě druhé, které se vztahuje jen k přísudku a těsně s ním splývá. Participium vyjadřuje stav, který je výsledkem děje, a stále si v sobě zachovává jistý prvek dějový. Ten je však v adverbiu již úplně potlačen, neboť adverbium jen blíže určuje způsob, jak probíhá děj hlavní myšlenky. Jest tedy mezi oběma vazbami dosti značný rozdíl významový. Obě vazby jsou sice stejně správné, ale to ještě neznamená, že jsou v každém případě také stejně vhodné. To si mnozí spisovatelé neuvědomují a slepě podléhají tendenci po spojení co nejtěsnějším. Naše řeč si tohoto zjevu několikrát všimla a vytýkala jej spisovatelům. (Na př. ve 3. roč. na str. 82 vytýkala spojení *ležel opuštěně,* které je naprosto nevhodné a nemůže nahrazovat spojení *ležel opuštěn,* jež je nejen obvyklejší, nýbrž i logičtější.)**)

Příklady tohoto posouvání od participiálního doplňku k adverbiu se objevují velmi často i ve slohu novinářském i ve slohu odborném i v jazyce krásné prózy, zejména v překladech. Na př.: *Překvapeně* čteme separatistický list Croatia, vydávaný v Ženevě proti dnešnímu vedení v Jugoslavii (Nár. pol. 18. IV. 34 odp.). Učil ho, jak se prochází místností na-

*) Mezi vazbou přechodníkovou a doplňkovou je v češtině i rozdíl významový a ten se neprávem stírá jazykovou praxí, o níž mluví B. Viz o tom NŘ. X, 48 n.; srov. též NŘ. XVI, 134. Pozn. red.

**) Viz též NŘ. XI, 164 n. a Gebauer-Ertl, Mluvnice čes. 2, 1926, 45 n.

plněnou lidmi, s nepohnutým obličejem, volně, *nedotčeně* tisíci pohledy (Lid. noviny 22. X. 33). V překladu Galsworthyova románu Sestra (v Praze 1932) užívá překladatelka téměř bez výjimky samých adverbií i tam, kde nezamýšlela blíže určovat přísudek, nýbrž vystihnout stav podmětu, a kde tedy spíše měla sáhnout po vazbě doplňkové. Na př. Dinny vyšla zas *skličeně* z domu (str. 260). »Zamkl jsem ji v pokoji,« řekl Ferse *zachmuřeně* (str. 131). Vešel tedy trochu *rozrušeně* do budovy (str. 136). Teď teprve si Hubert všiml, že otec vypadá velmi *unaveně a vysíleně* (str. 137). »Myslím, že se ani jedenkrát nechybil za celý den,« dodal lord Saxenden *roztrpčeně* (str. 81). »Ó,« vzdychl si Hubert *zachmuřeně* (str. 107). To jsou příklady vybrané jen namátkou, ale přece ukazují dosti jasně, jak zbytečně ochuzují někteří spisovatelé jazyk o jemné významové odstíny, které si jazyk vytvořil.

Jak se bude jazyk vyvíjeti do budoucnosti, nemůže nikdo najisto tvrdit, ale tendence, které lze v jazyce vystopovat a které se jistě budou i nadále uplatňovat, dávají možnost tento vývoj alespoň tušit. Můžeme tedy s jistou pravděpodobností předpokládat, že sklon ke spojování co nejtěsnějšímu bude působit i v budoucnosti a projeví se možná i v jiných případech, které dnes jsou jen ojedinělé a unikají naší pozornosti. Tento sklon bude jistě působiti zvláště na sloh odborný, který je proti němu málo odolný a snadno mu podléhá i přes nezbytnou míru. Vývoj by se mohl změnit jen tehdy, kdyby sami odborní autoři poznali, že způsob jejich vyjadřování je pro svou přílišnou logickou hutnost příliš těžký a pro čtenáře málo živý a stravitelný. Tehdy by nastala proti všem těmto jazykovým sklonům, způsobeným převahou rozumu, asi taková reakce, jaké stále a stále podléhá jazyk krásné prózy a básní.

Každý nový směr literární totiž přináší do básnického jazyka nové osvěžení výrazu. Každá nová literární škola je do jisté míry oposicí proti škole staré, navazuje sice leckdy na ni, ale v mnohém začíná znova a pro své nové umělecké požadavky hledá i nový výraz. Tím se chrání proti ztrnulosti a neživotnosti výrazu, neboť i jazyk nezbytně potřebuje takového osvěžení. I když toto osvěžení není vždy krokem vpřed, vývojem v kladném slova smyslu, má tu zásluhu, že přináší nový život tam, kde starý už usínal.

I v našem vývoji k spojování co nejtěsnějšímu lze zřetelně sledovati snahu jazyka básnického bránit se každé tendenci, která by ohrožovala živost a plynnost slohu. I spisovatelé krásné prózy přece podléhají, třebaže v menší míře než spisovatelé odborní, těm tendencím výrazovým, k nimž je vede

myšlení logicky zvládnuté. I oni musí své problémy promyslit, a proto i jim se musí tvořit v mysli myšlenkové shluky; i oni musí se octnouti v pokušení zvládnout tyto shluky větami s obsahem příliš hutným a přetíženým. Po pravdě mluvíc, mnohdy tomu pokušení podléhají, ale nepodléhají mu bez boje. Snaží se totiž takové uzly myšlenkové zvládnout jinak než přetíženými větami. Někdy užijí metafory, která je krásnou zkratkou, je-li jí užito vhodně, někdy zjednoduší svou myšlenku, která je příliš abstraktní, tím, že ji převedou na typický konkretní případ (nejčastěji to činí nějakou vhodnou metonymií) nebo ji rozvedou ve volný postup vět, samostatně se k sobě řadících. Tento případ je v krásné próze nejčastější.

Krásná próza se vyhýbá všem příliš složitým větným celkům. Úmyslně je rozrušuje a tvoří z nich celky menší. Vyhýbá se spojením těsným a dává přednost spojením volným. Má to několikerou výhodu. Především věty si zachovávají stále živost, lehkost a plynnost. Mimo to věty do sebe zapadají měkce, myšlenka přechází plynule do myšlenky. Tečka jest jen malým zastavením, výdechovou pausou, a nikoliv tak silným předělem myšlenkovým, jak tomu bývá ve vědeckém způsobu vyjadřování.

Umělecký sloh se zdá mnohdy velmi prostý, ale tento prostý výraz není tak snadný, jak se nám zdá při čtení. Když hraje virtuos na housle, také máme dojem, že pohyby jeho rukou jsou něco nesmírně lehkého a takřka samozřejmého; ale co vytrvalé práce bylo zapotřebí, aby umělec dosáhl této jemné hry rukou! Psát věty lehké a při tom krásné — k tomu je nutno projít a těžce se probojovat stadiem, kdy z pera nám plynou věty těžké, neživé a přetížené. Každý spisovatel musí v sobě tento přirozený sklon jazyka překonat a teprve tak dojde k slohu, jehož plynnost čtenáři často nevděčně přijímají jako samozřejmou. Všimněme si, jak lehce jen a volně spjal Vančura své myšlenky v této malé ukázce, v níž líčí život malého chudého chlapce:

»Třináct měsíců byl na cestě a doposud nespal v poli. Bál se. Chlévy plné much byly jeho hospodou a táhlé bučení dobytka rylo mu spánek. Ráno vstával u krav a chtělo se mu mléka. Snad mu dal čeledín svůj krajíc a snad ho vyvlékl ze dvora. Pokulhávaje dal se na cestu, aby kradl, žebral a navlékal dny na hůl.« (Cesta do světa. Knihovna Omnia, 1930, str. 5.)

Tento způsob vyjadřování je v krásné próze docela běžný a příkladů bychom mohli z každého dobrého autora uvésti mnoho a mnoho. Ale čím více sloh odborný upadá do spojení

těsných, tím více sloh krásné prózy se brání. Dnes v krásné próze můžeme pozorovat právě snahu opačnou, snahu po uvolnění věty a jejích členů co největším. Tato snaha se projevuje prozatím dvojím typickým postupem.

Prvním z nich je nadměrné rozdělování myšlenek do kratičkých samostatných vět, tvořících jakési řetězce volně spjaté nějakým společným ústředním členem, který se nadměrně opakuje. Na př. *Jana* kvílí. *Jana* si osušila slzy a odvádí svého otce ze hřbitova. (Vančura, Útěk do Budína, 1932, str. 200.) *Ivan* vše sehnal. *Ivan* byl *dobrý*. I jeho blahorodí bylo *dobré*. I všichni ostatní byli *dobří*. (R. Medek, Kolja Mikulka.) Tento způsob je jistě jen módní záchvat a časem přejde, ale dobře charakterisuje odpor uměleckého jazyka proti větám příliš složitým.

Jiným způsobem uvolňovat větu a zbavovat ji přílišné obsahové přítěže je volné přiřaďování samostatných větných výrazů k ústřední větě. Typický jest tento příklad z Karla Čapka: »Ale kdybyste se mne zeptali, co se mi v Holandsku líbilo nejvíc, tedy vyhrknu bez dlouhého přemýšlení, že lidské příbytky. *A krávy. A přístavy. A Vermeer van Delft. A květiny. A grachty. A obloha.* (Feuilleton v Lid. nov. 6. září 1931). Dříve se takový způsob vyjadřování také vyskytoval, ale mnohem řidčeji než dnes, kdy jej můžeme nalézti snad u všech moderních našich spisovatelů a v mnoha obměnách. Rozšířil se snad proto, že má v sobě jednu velikou přednost: dynamiku myšlenek ve stavu zrodu. Čteme-li takové věty, máme dojem, jako by spisovatel zachycoval své myšlenky tak, jak právě v jeho mysli vznikaly. Ale tento způsob má také své nevýhody. Myšlenka takto vyslovená se často příliš tříští, zvlášť je-li složitější, a rozplývá se do mlhavých forem. Ale ještě větší nevýhoda je v tom, že spíš než kterákoliv jiná zvláštnost slohová dá se snadno napodobit a plagovat. Snadno se tedy může zvrhnout z uměleckého výrazového prostředku v prostředek čistě jen módní, který se rychle zprotiví jako vše, co přišlo rychle do módy. Najdeme-li u spisovatele desátého řádu pasáž typu »*Šel po ulici. Zamyšlen. Ruce v kapsách. Ani se neohlédl*«, nemusíme ani chvilku pochybovat, že ten spisovatel tak píše jen proto, že je takový sloh v módě.

Je tedy vidět, že umělecké úsilí spisovatelů dovedlo v krásné próze zvrátit sklon pěstěného jazyka k větám co nejkomplikovanějším a obrátit jeho vývoj právě opačným směrem. Na jak dlouho? Nikdo neví, zda se zase neobjeví nový klasicismus, který znovu upevní větu v poesii a vytvoří odvážná a umělá souvětí v próze.

Jiří Haller: Poznámky k Příručnímu slovníku jazyka českého.

Už v článku o slovese *vyvolati* (NŘ. XIX, 1935, 18n.) jsem poznamenal, že podrobná revise slovního pokladu, který podnikla Česká akademie věd a umění svým Příručním slovníkem, nutně přinese mnoho nových poznatků a opraví lecco z dřívějšího učení o jazyce. Ze dvou sešitů, které dosud vyšly, vidíme, že základem, na němž je nový slovník budován, je v podstatě průměr spisovného usu dobrých českých autorů. To znamená, že se všude tam, kde se mluvnická theorie odchylovala od stavu, v kterém se dnešní jazyk spisovný octl, obnovuje shoda a tím se přirozeně vytváří norma ž i v á, aby co nejlépe vyhovovala potřebám jazykové praxe. Hojně odchylek od dosavadní normy vzniklo tím, že se Příruční slovník vrací u odborných termínů cizích k původnímu pravopisu, t. j. že na rozdíl od Pravidel čes. pravopisu píše na př. *allegro* (m. alegro), *anthologie* (m. antologie), *apenninský, Apenniny* (m. apeninský, Apeniny), *Assyrie, assyrský* (m. Asyrie, asyrský) a pod.; cizí slova z jazyka neodborného se však píší dále pravopisem českým, na př. *adekvátní, adresa, aféra, afiš, agresivní* a pod.*) V několika případech se projevila též snaha vyhověti kolísání usu zavedením dvou možných způsobů psaní, na př. při slovech *à jour, ažúr, aranžmá, arrangement*, při skloňování jmen *anděl, archanděl* (5. pád *-e* i *-i*), *april, atelier, atlas, bacil* atd. Touto kodifikací přestává být chybou v jazyce spisovném všechno to, co Příruční slovník proti normě dosud platné uvádí jako správné v h e s l e c h a v e v ý k l a d e c h k n i m. Avšak takovou platnost nemají citáty z literatury — kromě heslových slov v nich —, a proto se na př. z toho, že se s. v. *aforista* v citátu z Čapka-Choda vyskytuje spojení »vyjma posedlého aforisty«, nesmí usuzovat už napřed, že by Příruční slovník dovoloval spojovati předložku *vyjma* s druhým pádem. V citátech se zde totiž zachovává doslovné znění textu autorova, nenormalisuje se, a proto není toto znění samo v svém celku pramenem poučení o pravopisné a jazykové správnosti. Neosvojíme si tedy zatím způsob psaní *vypráhlé* (s. v. *achátový)* m. vyprahlé, *tylní* kosti (s. v. *abnormální*) m. týlní kosti, *přitom* (s. v. *absorbovati*) m. při tom, *v celku* (s. v. *arcikri-*

*) Odchylky Příručního slovníka od dosavadního způsobu psaní kodifikovaného Pravidly čes. pravopisu opírají se o rozhodnutí pravopisné komise, kterou na podnět své IV. (umělecké) třídy zvolila Česká akademie z členů IV. a III. (filologické) třídy k pořízení nového vydání řečených Pravidel.

tik), m. celkem, *ocitli* (s. v. *babylon*) m. octli, *bydleli* (s. v. *bába*) m. bydlili a j. Do té doby, dokud nebudou příslušná hesla zpracována v Přír. slovníku, platí o takovýchto případech předpisy dosavadních Pravidel a normativních mluvnic.

Abychom svým čtenářům usnadnili orientaci ve změnách, které Příruční slovník přijímá do normy spisovného jazyka, budeme podávati pravidelné přehledy význačnějších hesel každého sešitu. Dnes začínáme prvním a druhým sešitem.

U hesla *abbé* připojuje Př. sl. poznámku, že je to slovo obyčejně nesklonné, někdy však že také mívá gen. akus. *abbého*, dat. *abbému*, lok. instr. *abbému*, plur. *abbéové*. Změna je v tom, že se zavádějí i tvary skloňované; posud bylo toto slovo pokládáno jen za nesklonné. Mohli bychom k tomu připojiti ještě poznámku, že se slovo *abbé* skloňuje zpravidla tehdy, když je výrazem holým, na př. *řekl panu abbé (abbému)*, ale *řekl abbému; bojím se pana abbé (abbého)*, ale *bojím se abbého*, a pod. Tvary *abbéa, abbéovi* nebyly do slovníku pojaty.

Věty se spojkou *aby* typu »Lehl, aby už s lože nevstal« prohlašovaly dosavadní normativní pomůcky za chybné a nedopouštěly výjimky od svého zákazu (srov. Gebauer-Ertl 2, 1926, 101; Gebauer- Trávníček 1930, 399); do tohoto zákazu dělá nyní Př. sl. průlom tím, že dovoluje užívati spojky *aby* i o ději prostě následném, kontrastujícím s dějem věty řídící, k vyjádření významu »zemříti, navždy odejíti«. Avšak i tento úzce ohraničený usus omezuje Př. sl. toliko na sloh poetičtější. Proto pokládá Př. sl. za chybu, užije-li se spojky *aby* o ději prostě následném v případech jiných, na př.: Na tom místě i střecha jako prolomena propadá se níže, aby o kus dále za novým štítem ve staré výšce ležela dál.

Odborný výraz z jazyka obchodního *a conto* píše Př. sl. bez čárky na *a*; je to způsob jistě lepší, neboť v italštině (z ní tento výraz pochází) předložka *a* přízvukového znaménka nemá.

Mezi spojkami *ačkoli, ačkoliv* nečiní Př. slovník rozdílu. Dosud jsme se leckdy setkávali s mylným míněním, že spojky *ačkoli* třeba užívat před souhláskou, spojky *ačkoliv* před samohláskou; k tomuto mínění vedl nesprávný názor o hiátu v češtině. Př. sl. tedy potvrzuje, že se takováto snaha o rozlišení obou těch útvarů v jazyce spisovném nikterak neprojevuje.

S. v. *ad acta* je uvedeno jen znění s *c*, nikoli s *k (ad akta)*; ale nalézáme toto znění s. v. *akt*, a to svědčí o tom, že je Př. sl. nezavrhuje.

Citoslovce *adie* se píše též cizím pravopisem *adieu* nebo *adio,* avšak též *adié, adjé, adió* a pod.

U hesla *adresovati* je za nesprávnou vytčena vazba *adresovati na někoho;* je tedy do spisovné normy přijata toliko vazba *adresovati komu.*

V plur. slova *akta* (úřední spisy) se uvádí genitiv dvojí: *akt* nebo *aktů.* Dosud se pokládal u tohoto pomnožného jména za správný jen genitiv *akt.* Vazbu *státi akt* uvádí Př. slovník jako vulgární; vazba spisovná je *státi aktem.*

Pravopis zeměpisného jména *Albánie* se nyní shoduje se psaním *Albánec, albánský* atd.; dosud se podle Pravidel psalo *Albanie.*

U spojky *ale* čteme poznámku, že stává obyčejně na prvním místě věty, někdy také na místech dalších. Podobně poučovala o postavení spojky *ale* NŘ. IX, 1925, 30n., t. j. že se ustálil v jazyce spisovném způsob klásti spojku *ale* na začátek věty, avšak protože se v ní cítí spojka souznačná se spojkami *však, pak,* které mohou býti vkládány do věty, že se z toho vyvíjí zvláště v řeči lidové právo vkládati i spojku *ale* dovnitř věty. K tomu připojujeme, že se *ale* vkládá do věty často zvláště tehdy, má-li význam citoslovce (na př. je to ale parno!), anebo má-li dialektický význam »asi« (ve vých. Čechách, na př. bylo nás tam ale osm). Stojí-li uprostřed věty s významem spojky odporovací, vždycky působí dojmem lidovým, a proto ji dobrý stylista nebude klást dovnitř věty tam, kde se chce vyjadřovat čistě spisovně, na př. v odborném pojednání, v slohu jednacím a pod.

V hudebních termínech *allegro, allegretto* se podle jejich původu zavádí dvojí *ll* proti dosavadnímu jednomu. Dvojí *ll* se píše také v odborných termínech *allochthon, allochromasie, allopath, allotropie, alluviální, alluvium* a j.

Podst. jméno *aloe* je jako neutrum nesklonné, avšak mívá i rod ženský a skloňuje se podle vzoru *duše.* Dvojí rod má i pomnožné jméno *alotria* (v rodě středním, podle vzoru *moře*), *alotrie* (v rodě ženském, podle vzoru *duše*).

U jména *anděl* a dále potom i u složeného jména *archanděl* se činí živému usu ústupek v tom, že se proti dosavadním předpisům dovoluje v 5. pádě novotvar *anděli, archanděli* vedle původnějšího tvaru *anděle, archanděle.*

Francouzské slovo *engagement* se nyní pro češtinu přepisuje českým pravopisem *angažmá;* dříve se takto psalo jen sloveso *angažovati.*

Výraz *Ancikrist* (v Pravidlech čes. pravopisu není ani uveden) je lidovou formou slova *Antikrist;* ve významech pře-

nesených (zlý člověk, nezbedné dítě a pod.) se píše malým *a: ancikrist.*

Vedle názvu *angličtina* se připouští nyní i tvar *angličina;* to je ve shodě s tím, co napsala o těchto dvou tvarech NŘ. I, 98n. a VII, 155.

U hesla *antedatovati* (opatřiti listinu datem dřívějším, než jest den jejího napsání) je poznamenáno, že je nesprávné užívati v tomto významu tvaru *antidatovati.* Stejně nesprávné je říkati *antidiluviální* místo *antediluviální* (pocházející z doby starší než diluviální), třebas to v Přír. slovníku není výslovně poznamenáno. Je v něm však zvláště uvedeno, že předpona *anti-* vyjadřuje opak, protiklad, tedy nikoli pojetí časové.

Slovo *antena* píše Př. sl. s krátkým *e* ve shodě s normativním Slovníkem elektrotechnickým (o něm viz NŘ. XVII, 1933, 23n., 55n.).

U jména *april* se dopouští skloňování *aprile* (jako v Pravidlech) i *aprila.*

Křestní jméno *Arne (Arno)* uvádí Př. sl. jako nesklonné; zdá se však, že o něm platí totéž, co jsme poznamenali při slově *abbé,* t. j. že nesklonné bývá zvláště ve spojení s jiným jménem, na př. *Arne Nováka, Arno Dvořáka, Arne Novákovi* a pod., avšak stojí-li samo o sobě, že se zpravidla skloňuje, na př. *vážím si Arna, jdu k Arnovi, jdu s Arnem* a pod. Slovo *aroma* se zase naopak podle Př. sl. skloňuje vždycky; tvary nesklonné (na př. *bolí mě hlava od toho aroma* a pod.), které ještě dovolují Pravidla čes. pravopisu, se tu vůbec neuvádějí.

Jména *Árpádovci, Árpád* píše Př. sl. tak, jako se píší v maďarštině, t. j. s čárkovaným počátečním *á.* Ruské slovo *aršin,* o jehož pravopisu v češtině také nebylo dosud jistoty, se tu píše s krátkým *i.*

Zeměpisný název *Assyrie* a jeho odvozeniny *assyrský, assyriologie* a pod. se píší rovněž podle původu se dvěma *s;* Pravidla je dosud psala s jedním *s.* Tak je tomu také dále při slově *Attika, attický, atticismus* a pod. (dosud *Atika* atd.).

U slova *astma* se uvádí rod střední s tvary *astmatu* atd. i rod ženský s tvary *astmy* (podle vzoru *žena*) atd. Tvary neskloněné nejsou do Př. sl. pojaty.

Slovo *atelier* lze buď nechávat nesklonné, anebo skloňovat je podle vzoru *hrad.*

U slova *atlas* se různý význam pojí s různým skloňováním. Vlastní jméno mythického obra řeckého *Atlas* se skloňuje *Atlanta, Atlantovi* atd., jméno severoafrického horstva má

tvary *Atlas, Atlasu* atd.; obecné jméno *atlas* se skloňuje *atlasu, atlasem* atd., znamená-li v lékařské terminologii první obratel krční nebo v stavitelské terminologii podporu v podobě hřmotné mužské postavy nebo konečně druh látky; znamená-li knihu obsahující mapy a pod., skloňuje se buď *atlas, atlantu*, nebo *atlas, atlasu*.

Zvláště třeba poznamenati, že hybridní slova jako *autodoprava, autopotřeba, autodílna* a pod. Př. sl. do normy spisovného jazyka nepřijal. Zaznamenává jen složeniny cizí, jako *autodrom, autokolona, autostrada* a pod.

Při příslovci a spojce *až* se uvádí spojení *až na* s významem »kromě, vyjma, vyjmouc« jako správné, tedy proti učení dosavadnímu (v. Gebauer-Ertl 2, 1926, 204). Význam »kromě, vyjma, vyjmouc« je doložen příklady z Havlíčka, Kosmáka, Raise, Herrmanna, Šrámka a Dyka, tedy z autorů opravdu dobrých.

Slova *Bábel* a *bábel* se píší s dlouhým *á* (v Pravidlech s krátkým).

U slova *bacil* se uvádí genitiv *bacila* i *bacilu*.

Sloveso *bádati* a odvozeniny *bádací, bádavý, bádavě, bádavost* píše Př. sl. s dlouhým *á* a psaní *badati* atd., které dosud platilo za normativní a pro něž také svědčí valná většina příkladů, které Př. sl. k těmto heslům připojuje, uvádí už jako archaistické; slovo *badatel* a jeho odvozeniny *badatelka, badatelský, badatelsky* se píše ovšem i zde krátkým *a*.

Název známých průvodců pro cestovatele *baedeker* píše Př. sl. s malým *b*, ježto dnes už je to jméno obecné. Příd. jméno zní *baedekrovský*.

K tomuto přehledu ještě připojujeme, že u některých jmen s příponou *-ita, -ista* uvádí Př. sl. v 1. pádu mn. č. vedle přípony *-é* také příponu *-i*, na př. u jména *anarchista, akcesista*. U jména *arivista* je zaznamenána jen přípona *i*. Cizí přídavná jména s příponou *-ní* (*absolutní* a pod.) mají u sebe ještě druhotvary s příponou *-ný* (*absolutný* a pod.), s doklady zpravidla z Masaryka, ze Šaldy, z Karáska a Holečka.

V některých věcech se i sám text slovníku, t. j. text výkladů a poznámek, liší od dosavadního způsobu. Píše se tu na př. *praesens* (m. présens), *mythický* (m. mytický), *methoda* (m. metoda). To všechno ukazuje už napřed k tomu, že se také v chystané nové úpravě Pravidel čes. pravopisu uplatní tendence psáti cizí názvy odborné co možná pravopisem původním.

O dalších sešitech Příručního slovníku podáme čtenářům zprávu postupně podle toho, jak budou vycházet.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Hrdlička-Juliš, Pozor na každý krok! Obrázky od Cyrila Boudy. Knižnice Československé normalisační společnosti: Pro větší bezpečnost. Státní nakladatelství v Praze. 1934. 77 stran. Za 11 Kč.

Československá normalisační společnost vydala tuto užitečnou populární knížku, dílo ing. dr. Juliše a ing. Hrdličky, především dětem, aby je poučila, jak si mají počínat na městských ulicích i na venkovských silnicích, aby se vyhnuly úrazům. Ale přečtou si ji s užitkem a potěšením i lidé dospělí, neboť obsahuje v stručných rysech všestranné poučení o nejrozmanitějších situacích, v kterých se na veřejných místech může octnout kdokoli z nás. Text je stručný, ale velmi sugestivní, neboť nabádá příklady, nikoli slovy. Jeho účinnost je zesilována ještě názornými obrázky Cyrila Boudy, jež každou situaci, o které je řeč v textu, hned stavějí též před oči čtenáře. Po stránce obsahové je to knížka opravdu vzorná a užitečná. Zasloužila by si, aby se rozšířila do všech škol a do všech rodin.

Publikace Československé normalisační společnosti vynikají stránkou jazykovou, jak jsme v NŘ. poznali už při jiné příležitosti. Také tato knížka, určená především mládeži, je psána jazykem správným a slohem přirozeným, prostým, takže i po stránce formální může přinésti jen prospěch. Zbylo v ní toliko několik drobných nedopatření jazykových a pravopisných. Tak místo výrazu »mnoho lidí *si přivodilo* těžký úraz« (35) bychom raději čtli *způsobilo, zavinilo*. Tvar *pomysleli* (3) není spisovný; v jaz. spisovném zní *pomyslili*. Sloveso *sáňkovati* píšeme s dlouhým *a*, tedy *sáňkuji*, nikoli *saňkuji* (23). Několik nepřesností shledáváme v interpunkci, na př. ve větě »Už bylo méně lidí, kteří by nebyli ve svém mládí viděli naši matičku Prahu a více dětí, kterým tatínkové ukázali naše krásné hory v zimě« (3) (za slovem *Prahu* má být čárka, neboť vložená věta vztažná musí být oddělena od obou sousedních vět hlavních). Naopak zase zbytečná je čárka před spojkami *než, jako*, když neuvozují celou větu, na př.: v ulicích měst se jezdí rychleji mimo koleje elektrických drah, než po nich (3); aby se automobil nestal u nás takovou metlou, jako v Americe (4); budete všude tak bezpečné, jako doma u tatínka (4).

Jinak je jazyk této knížky čistý, a co pokládám za jeho hlavní přednost, při vší své spisovné korektnosti úplně přirozený, téměř hovorový. Ani místa, která mají podobu před-

pisů nebo zákazů, neupadají nikdy ve ztrnulý sloh úřední, nýbrž zůstávají důsledně v jazykovém prostředí dětí. Je to tedy knížka po všech stránkách vkusná a hodná doporučení

Maxmilián Kolaja: Nářečí na Kyjovsku a Ždánsku. Popis a rozbor se slovníkem a mapkou. Vyšlo jako 2. svazek vlastivědného sborníku Na našem Slovácku redakcí dr. E. Havelky. Vydává učitelstvo okresu kyjovsko-ždánského. Kyjov 1934. 160 stran. Za 20 Kč.

Učitelstvo měšťanských a obecných škol v našich venkovských okresích koná už po mnoho let záslužnou práci vlastivědnou a její výsledky uveřejňuje ve sbornících, které vydává zpravidla samo svým nákladem. Tato práce, kterou, jak poznamenává M. Kolaja v předmluvě k svému dílu, konají ochotně a s chvályhodným idealismem i učitelé pocházející odjinud, směřuje zpravidla k poznání prostředí místního, avšak její výtěžky mají často význam daleko širší a přispívají i k poznání obecně národnímu. Tak je tomu na př. i při tomto spisu M. Kolaji. Je to už 2. svazek sbírky (1. svazek je »Kyjovsko a Ždánsko v pravěku« od dr. L. Červinky), v níž chce učitelstvo kyjovského a ždánského okresu podati úplný obraz svého kraje. K popisu a rozboru místního nářečí byl vybrán dr. Kolaja, známý pracovník o česko-polské vzájemnosti a příslušník popisovaného nářečí, rodák z Vlkoše u Kyjova. Jazykový materiál si autor ověřoval velmi svědomitě, a to jednak u své matky, dokonalé znalkyně nářečí i prostředí, jednak u učitelstva okresu a konečně vlastními cestami po všech 51 obcích, jejichž nářečí popisuje. Jeho dílo obsahuje hláskosloví, kmenosloví, tvarosloví a skladbu, dále ukázky nářečí (spolu s ukázkami lidové filosofie, t. j. rčení, pořekadel, přísloví, přirovnání, posměšků a pod.) a slovník nářečních zvláštností. Území, jehož jazyk je tu popsán, znázorňuje přehledná dialektická mapka.

Není naším úkolem podati odborný úsudek o této bohaté studii; ale jistě bude naše čtenáře zajímat několik ukázek z jejího obsahu. Po jazykové stránce náleží okres ždánský (Ždánice) a kyjovský k území nářečí zvaného *dolské.* Je to přechodní nářečí na rozhraní nářečí hanáckého a moravskoslovenského a má některé znaky společné s tím, jiné s oním nářečím. Víc podobností však má s nářečím moravskoslovenským, a proto bývá často pokládáno za jeho část. Avšak obyvatelé sami se nejmenují Slováky ani Hanáky, nýbrž toliko podle jmen osad (Vracovjáci, Žerovjáci, Boršovjáci, Búslavjáci atd.). Ani název *Doláci, dolský*, jehož se užívá v dialektologických spisech, není u obyvatelstva znám. Ná-

řeční příslušnost vůbec je tu tedy velmi neurčitá a příslušníci nářečí sami ji posuzují různě. Je to typické nářečí přechodní. V jeho oblasti je několik skupin, ale hlavní společné znaky podle autora jsou: nepřehlasované *a* po měkkých souhláskách *(duša* m. *duše), í* na místě spisov. *é (dobrí mlíko), ú* m. *ou (vedú* m. *vedou),* nerozšířené *ý (silný býk,* jako v jazyce spisovném a v nářečí slovenském), počáteční *o* bez prothetického *v* (na př. *on obešel).*

Ráz tohoto nářečí nejlépe naznačí ukázka textu. Na př. matka prof. Kolaji z Vlkoše vypravovala (některé fonetické značky originálu nahrazuji z technických důvodů písmeny obyčejnými; *y* a *i* se přepisuje jedním znakem *i*): »Indová (jindy) nosívali fšecko dłúhí vłasi, né enom jak fčíľ nekeří ťí staří. Fšecko, aj kluci a pachołci a ženáči, fšecí. To si v neďeľu pěkňe přehoďíł haľénku přez ramena, namasťíł vłasi a učesáł a už bíł nastrójení. A diš potem po neďeli lebo po svátku pán rechtor — tenkrad zme říkali rechtor — diš teda ten pán rechtor nekerímu temu kłučiskovi vitáhał za vłasi, tož mňéł cełú ruku ot teho masního. Ten pľúł (plival) a nadávał a kłukovi třebaz ešče chitł tú hłavisko a bác ňú, dŕc ňú o stolicu. A potom si vitahł šnupticHľ a pucováł se a pľúł a pľúł.« Lidový humor a vtip kraje se projevuje v hojných pořekadlech a úslovích, na př.: Mňechovica haňá mňech, a sú z jedného płátna. Hrnek štráfá (káře) randlík, a sú obá čerňí. Pořád má hubu napříč (hubuje). Hleďí mu hrobař do kapce. Pujde hlídat trnki (zemře; hřbitov je u švestkového sadu). Co je moc, to je moc; cełá kráva do polífki a pitel erteplí je moc. Tahne se jak nóza. Leťí jak stojatá voda. Stóji jag diš strčí a nevitahne. Straťíl se jag Ječmínek. Skáče jag hanšpigl (o chlapcích), jag hopajda (o děvčatech). Í (jí) jak Prajz. Stavjá se jak prázní pitel. Má rozumu za devět hłópéch. Rozumíš temu jag žaba ořechám. Je těšké jak mucha (lehký). Je chudé (hubený), že može polóbnót kozu mezi roški. To je travňica (žena žnoucí trávu)! Tá natrhá aj tam, gde néňi. Nebojí sa aňi huvázaního béka. Hleďí do nebozíza a viďí dłáto (šilhá). Tancovała z Janem Stojanovím (t. j. stála, netancovala). Chce-li kdo odehnat děti, říká: Ďi dom, vaši zabili rukavicu, dostaneš palec. Oblíbena jsou, jak je vidět z Kolajových záznamů, také pořekadla rýmovaná, na př.: Aja, Bože, tag je to, diž je zima, zabe to. Fšecko pomine, aj maso f komíňe. Dostanež baňu a druhú na ňu. Řekła Běta Běťe a biło to po celím svěťe. Kemu sa nelíbím, jak stójím, teho já nechcu, ani diš sa nastrójím. Neščasné dum bívá, gde kohót mlčí a slepica spívá.

Tato obecně zajímavá látka činí spis Kolajův poutavým

i pro čtenáře neodborníka, jen má-li aspoň trochu lásky k svému jazyku. Autor se nadto snažil se zřetelem na populární cíle sbírky, v níž jeho spis vyšel, aby bylo jeho podání co možná prosté a každému srozumitelné. I zevní úprava knihy a jejího tisku je velmi pečlivá a vkusná. Že také jazyková stránka textu je dokonalá, rozumí se u pracovníka tak vážného, jako je M. Kolaja, samo sebou. jh.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Nový časopis Slovo a slovesnost, vydávaný Pražským linguistickým kroužkem, prvním svým sešitem se představil velmi sympaticky. V několikastránkovém úvodu se podrobně vykládá, co bude programem tohoto časopisu a jaký bude jeho poměr k vědeckým i praktickým problémům týkajícím se spisovného jazyka a jeho kultury. V oboru českého jazyka samého je jeho programem přispěti k všestrannému popisu, kritice a regulaci dnešní spisovné češtiny v jejích rozmanitých kulturních úlohách a uvésti tak ve skutek zásady formulované v dosavadních pracích Praž. ling. kroužku. Vedle spisovné češtiny bude předmětem úvah v Slově a slovesnosti i spisovná slovenština, podkarpatská ruština a jazyk národnostních menšin v Československu. Podstatnou součástí programu bude jazyk básnický a otázky básnictví vůbec, zvláště také sociální stránka básnictví, zřetel ke společnosti a její organisaci a problém básnické osobnosti. Základní problémy jazykové kultury jsou podle tohoto úvodu jazykové právo v theorii i praxi, dále jazyková pedagogika, t. j. zdokonalování v mateřštině od dětských počátků až po nejvyšší školství, učení cizím jazykům, boj proti pathologickým jevům a p., a konečně jazyková výstavba, t. j. jednak propracování a kodifikace jazykové normy (orthoepické, pravopisné, mluvnické, lexikální a frazeologické), jednak stanovení časových ideologických a estetických požadavků na jazyk a aplikace těchto požadavků i norem na konkretní jazykové projevy (jazyková kritika). O jazykové kritice se tu pak praví: »Mluvíme-li o jazykové kritice, máme na mysli nejen kritiku formální, zabývající se abstrahovaným znakem jazykovým nebo přesněji řečeno abstrahovanou soustavou znaků o sobě, nýbrž také kritiku, která klade otázku přesnosti nebo přiměřenosti jazykového znaku, jeho adekvátnosti k účelu, tedy kritiku čistě tematickou, ideologickou. Ať se podíváme do filosofické literatury školy Husserlovy nebo do nové ruské publicistiky a jazykovědy nebo do duchaplné essaye Karla Čapka o frázi, všude pozorujeme přes různé filosofické východisko stejné stoupající úsilí o přísnou kontrolu jazykových znaků. Klade se neustále otázka, zda jsou dané jazykové znaky výstižné a náležitě nosné, zkrátka kontroluje se vztah mezi jazykovým znakem a označeným předmětem. Vyhlašuje se boj řeči, která neoprávněně zahaluje vlastní téma nebo je skresluje, bojuje se proti řeči nevěcné, která ztrácí vztah ke skutečnosti, ať konkretní nebo abstraktní. Formuluje se stále naléhavěji a promyšleněji

heslo jazykové odpovědnosti.« Styk s odborníky jiných věd a hlavně součinnost s praktickými činiteli jazykové kultury, se spisovateli a překladateli, s divadlem, filmem, rozhlasem atd., je nezbytnou podmínkou vší práce o jazyce. Ani minulost jazyka nebude v novém časopise zanedbávána, neboť je nerozlučně spjata s problematikou dneška. Tuto minulost však bude Slovo a slovesnost oceňovat jinak, než se dělo dosud. Ukazuje se tu na důležitost prací starších badatelů o základech obecného jazykozpytu a jazykové filosofie, na př. Bolzanových, Klácelových, Šerclových a j. Letmo jen se v úvodu naznačuje, že zvláštního osvětlení si vyžádají dvě nejskvělejší kapitoly staročeského kulturního a zejména jazykového rozvoje: období cyrilometodějské a české období gotické. Poukazem na velkolepé období gotické kultury u nás se tento slibný a k nesnadné práci zavazující úvod končí: »Nemůžeme a nechceme zpět ke kultuře gotické, ale její velkorysá, sebevědomá a cílevědomá výstavba je pro dnešek aktuálnějším a nabádavějším vzorem nežli sebe hrdinnější a obětavější úsilí nuzného včerejšku.«

Obsah prvního sešitu o 72 stranách je velmi bohatý. V úvodní kursivě *Kdybych byl linguistou* osvětluje Karel Čapek svým známým pronikavým způsobem úkoly, které by měl jazykozpyt vzít na sebe podle jeho these, že »lidská řeč je přece tak přímým a neklamným projevem našeho života duchovního, jako se tlukotem srdce nebo výměnou látek projevuje život tělesný«. Bohuslav Havránek v článku *Mluvnická kodifikace spisovné češtiny* ukazuje na některé nedostatky dnešní kodifikace spisovného jazyka a svou kritiku dokládá materiálem nasbíraným kanceláři Slovníku jazyka českého. F. X. Šalda píše v obsáhlé studii o básnické autostylisaci, Jan Mukařovský o sociologii básnického jazyka, V. Mathesius o nové anglické literatuře pojednávající o problémech obecné linguistiky, Roman Jakobson o časových otázkách nauky o českém verši, L. Kopecký o Vančurově Hospodářské linguistice, J. Uher o literárních zájmech středoškolských studentů, René Wellek o překladu Huxleyova Konce civilisace, Jindřich Honzl a V. Vančura podávají příspěvky k diskusi o řeči ve filmech. Stejně všestranným zájmům je věnována i rubrika Kronika, obsahující stručné poznámky o rozličných událostech (vědeckých sjezdech, publikacích atd.) týkajících se jazyka.

Bude-li tento nový sborník plnit svůj všestranný program způsobem tak věcným, jako to činí toto jeho první číslo, stane se velmi důležitým činitelem v české jazykové kultuře.

K prvním dvěma sešitům Příručního slovníku jazyka českého.

»Společnost pro slovanský jazykozpyt z Praze«, nový vědecký spolek, který byl založen z popudu profesora Karlovy university M. Weingarta a soustředil k vědecké práci přední pracovníky o slovanském a jmenovitě českém jazykozpytu u nás, uspořádala dne 19. března t. r. v zasedací síni Městské knihovny v Praze diskusní večer o Příručním slovníku jazyka českého. Dva důvody nás vedou k tomu, abychom podali čtenářům zprávu

o tomto večeru. Především je to přesvědčení, že Příruční slovník, který začala vydávat Česká akademie věd a umění, je dílo tak důležité, že se k němu v Naší řeči musíme ustavičně a při každé příležitosti obracet. Druhý důvod je v tom, že diskusní večer Společnosti pro slovanský jazykozpyt ukázal velmi jasně, kolik zásadních otázek bylo a je třeba při vydávání tohoto díla řešit.

V obsáhlém úvodě probral všechny tyto problémy univ. doc. J. M. Kořínek.*) Poznamenal hned napřed, že o otázkách, které se budou v diskusi probírat, rozhodovala redakce Přír. slovníku zajisté po bedlivých úvahách. Přes to však je zjev zcela přirozený, že s nejedním stanoviskem redakce a zvláště s jeho praktickou aplikací v slovníku samém nebude v podrobnostech každý souhlasit. Slovníku může jen prospěti, bude-li se zkoumati stupeň oprávněnosti příslušných desiderát, ať už je pronášejí odborníci linguisté a filologové, či kdokoli z těch, jimž je mateřský jazyk něčím víc než každodenním prostředkem dorozumívacím, zejména spisovatelé, a to ovšem i odborní. Jeden ze základních problémů, na který se musilo odpověděti před zahájením práce, je r o z s a h l á t k y, kterou má Přír. slovník podávati, a to rozsah ve smyslu časovém i s hlediska funkčního rozvrstvení jazyka. Co do času chce Přír. slovník obsáhnout období zhruba od roku 1870 do roku 1934, co do druhého hlediska veškerý standard knižní a běžný hovorový. K dosažení tohoto cíle je potřebí vyčerpat především českou slovesnost uvedeného období co možná úplně a rovnoměrně. Zároveň je třeba určit, do jaké míry má takový slovník podávat slovní poklad rozličných oblastí sociálních a pracovních, a to jak z odborné literatury, tak z odborného jazyka hovorového a stavovských slangů. Dále se naskýtá otázka, do jaké míry má takový slovník zachycovat individuální mluvu básníků a rozmanitá knižní hapax gegrammena, a to jak v písemnictví krásném, tak i naukovém, filosofickém a vůbec odborném. A poslední otázka, do jaké míry se má přihlížet k obcovacímu jazyku prostého lidu, k výrazům familiárním a vulgárním, k provincialismům a argotismům, a zvláště k autorům, jejichž jazyk je zabarven nářečím nebo kteří píší jen nářečím.

Může vzniknout otázka, zdali v době, kdy se materiál sbíraný a zpracovávaný skoro čtvrt století mravenčí pílí mnoha spolupracovníků pro v e l k ý slovník akademický začal zpracovávat pro Př. sl., byla excerpce období 1870 až 1934 s dostatek úplná a náležitě úměrná všem oborům a oblastem psaného jazyka, próze krásné i odborné, knihám i časopisům, jazyku umělců i žurnalistů. Některé pochybnosti o tom se ozvaly už před vyjitím 1. sešitu Přír. slovníku. Ve výčtu autorů zastoupených v materiálu, jehož se užije pro tento slovník (NŘ. XIX, 1935, 1 n.), pohřešil Pavel Jesen (LN. 3. III. 1935) několik jmen z krásné literatury, literaturu odbornou a většinu časopisů odborných a zejména politických. B. Mathesius ve zprávě o 1. sešitě

*) Podáváme hlavní kusy Kořínkových výkladů podle autorova rukopisu, většinou zkráceně; vynecháváme velkou většinu příkladů, jimiž K. svůj výklad doprovázel.

Přír. slovníku (Lit. noviny VII, č. 8, str. 1) pokládá za povážlivé zužování pojmu českého jazyka to, že jsou silně zanedbáni autoři bohatí výrazy argotickými a slangovými, a to, že je zanedbána literatura překladová. A Arne Novák (LN. 11. III. 1935) se pozastavuje nad tím, že Přír. sl. zanedbal některé autory, kteří »vydatně těžili látku nářeční«, a přál by si mimo to větší zřetel k literatuře před rokem 1870, aby bylo zachráněno »z Jungmanna, Kollára, Palackého, Havlíčka, Tyla, Klicpery proti hovorovému usu, ale pro potřebu spisovnou, co se jen dá.« Tyto poznámky jsou v některých věcech unáhlené. Odborné a denní časopisy, které jsou v cit. výčtu, obsahují přece značný počet prací z většiny pohřešovaných oborů a od většiny pohřešovaných autorů, a ovšem i od jiných, v onom výčtu neuvedených. Kromě toho nutno konstatovati, že výčet tento není docela úplný, jak je zřejmé každému, kdo si jej sám srovnal s citátovým aparátem hned 1. sešitu Přír. slovníku.*) To ovšem neznamená, že netřeba dále uvažovati o obavách těch, kdo z prvních archů Příručního slovníku vyciťují nedostatečný zřetel předně k literatuře odborné, dále k autorům argotisujícím a dialektisujícím a konečně k literatuře před r. 1870. Redakce Přír. slovníku má na obálce 1. sešitu tyto směrnice: »Slova odborná, nářeční i slova jazyků zvláštních (slangu, argotu a j.) se uvádějí jen tehdy, překročila-li meze své zvláštnosti a zobecněla-li aspoň do jisté míry v jazyce spisovném. Také archaismy jsou uvedeny jen tehdy, žijí-li jako archaismy i v jazyce dnešním.« Tu ovšem mnoho záleží na tom, jak rozumíme slovům »překročiti meze své zvláštnosti« a zvláště slovům »zobecněti aspoň do jisté míry«. Není pochyby o tom, že mezery v materiálu získaném excerpcí lze vyplnit materiálem z jiných slovníků, jazykových i naučných, — ale ovšem při stanovení stupně, do jakého zobecněly jednotlivé výrazy odborné, familiární atd. ve spisovné češtině, lze se těžko vyhnouti rozhodování více nebo méně subjektivnímu, není-li k němu dán základ právě excerpcí děl příslušné literární oblasti, a to excerpcí co možná úplnou. Budou tedy aspoň některé z mezer v excerpovaném materiálu nevýhodou pro Přír. slovník. Avšak třeba zdůraznit, že proti bohatství excerpt již pořízených — bohatství opravdu jedinečnému — jsou ony mezery, aspoň pokud se týkají krásné literatury, celkem nepatrné; ostatně lecco z toho, co v materiálu slovníku včera nebylo, lze dnes a zítra doplnit.**)

Dále posuzuje doc. Kořínek požadavek, aby se v Příručním slovníku přihlíželo více k literatuře před r. 1870. Takovýto zřetel k excerpci z literatury před r. 1870, má-li se týkat jen slov a odstínů, jejichž běžnost trvá až na naše časy, není nutný; jde tu vlastně o součást lexikálního standardu češtiny dnešní, obsaženou také v materiálu z dob mladších a nejmladších.

*) Srov. také zprávu kanceláře Slovníku jaz. českého v tomto sešitě.

**) K tomu sluší připomenout, že mnohých těch mezer by ani dnes už nebylo, kdyby byl mohl Slovník jaz. českého postupovati nerušeně v svém programu a tempem, které si určil; avšak do jeho práce zasáhla velmi rušivě finanční krise a v některých věcech ji úplně zastavila. A odkládat Přír. slovník až do doby, kdy se tyto poměry zlepší, nebylo už lze.

Při otázce pak, je-li radno zachraňovat v Přír. slovníku archaismy z této doby pro spisovný standard novočeský proti současnému usu, nebude asi těžko sjednotiti se na stanovisku odmítavém. Archaismy nezachraňuje slovník, nýbrž usus spisovatelů.

Ke konci první části tohoto svého úvodu obíral se doc. Kořínek ještě otázkou, do jaké míry má Přír. slovník podávat slova odvozená, na př. příslovce (*andělsky* k příd. jménu *andělský)*, slovesa opětovací (*dělávati* k *dělati)*, feminina (*absolventka* k *absolvent)* atd., a jména vlastní, a potom se obrací ke vnitřnímu zpracování vymezené látky. Hlavním problémem tu je podání významu slov. Není sporu o tom, že jazykový výklad významu slova nemá býti směšován s logickým výměrem příslušného pojmu; je však otázka, do jaké míry má Přír. slovník podávat vědeckou definici termínů odborných. K výkladům významu slov vůbec naskýtají se rozličné prostředky. Především lze podávati výklad překladem, t. j. výklad domácího slova ekvivalentem cizojazyčným nebo cizího slova ekvivalentem domácím. To se v našem případě týká hlavně terminologie odborné; tu je třeba zejména rozhodnouti, je-li vhodný takový postup, že se význam cizího termínu vysvětluje jenom ekvivalentem domácím a tento ekvivalent na svém místě zas naopak jen oním termínem cizím. Dále je otázka, do jaké míry je účelné podávati význam slov přejatých a cizích výkladem významu těch slov v jazyce, z něhož byla přejata. Někteří kritikové tento — ne dost přesně říkají »etymologický« — způsob výkladu v Přír. slovníku postrádají, ale nutno zdůraznit, že je velkou většinou méně výhodný než způsoby jiné. Přejatá a cizí slova mají významový okruh zpravidla více nebo méně pozměněný proti významovému okruhu těch slov v jazyce, z něhož pocházejí, takže sám takový výklad nestačí a může naopak čtenáře sváděti k mylným představám. Rozhodně pak třeba odmítnouti poznámku P. Jesena (v citovaném posudku v LN.), že si vynecháním těchto »etymologických« výkladů ušetřili vydavatelé Přír. slovníku hodně práce a že u slovníku, který má akademickou značku, právě tento nedostatek překvapuje. Každý lexikolog ví, že dá mnohem více práce vystihnouti náležitě skutečný významový okruh takových slov než připsati k nim pohodlně příslušný originál. P. Jesen tvrdí: »Na příklad praví P. S. (= Příruční slovník), že adut = trumf v kartách; avšak zjištění, že adut, atut (toto znění v P. S. chybí) je z franc. à tout = na všecko, jak vykládá Slovník Vášův-Trávníčkův, je teprve vlastní vysvětlení.« To je lexikologicky zcela pochybené; vlastní vysvětlení je tu jen »trumf v kartách«, naprosto ne udání francouzského pramene. Podobně třeba posuzovat tvrzení Mathesiovo, že opomíjení etymologického výkladu v Přír. sl. je »druhdy tuze neúsporné«. Mathesius napsal doslova: »Uvést etymologii u takového slůvka ambažúra (z embouchure) znamená ušetřit si několik řádek výkladu semantického pochodu.« Ale uvedením francouzského slova *embouchure* se tu nemůže nic ušetřit, neboť odlišný význam českého slova *ambažúra* by se musil vyložiti tak jako tak ještě vedle toho; ostatně ani nelze nahraditi výklad českého slova *ambažúra* uvedením francouzského

výrazu *embouchure*. Obdobně třeba hleděti na otázku, je-li v takovém slovníku vhodné pomáhati si při výkladu slov domácích udáváním významu staršího a líčením cest, po kterých se význam dnešní vyvinul, i na to, je-li na místě zatěžovati lexikologický výklad rozmanitými jinými přídavky povahy etymologické a historické vůbec.

Nejčastější a nejvýhodnější způsob výkladu významového je opis a synonymum, resp. několik synonym, a kde se toho cítí potřeba, též udání příslušných antonym nebo opposit. Zde třeba zkoumat zejména správnost opisu s hlediska věcného i formálního; ideální požadavek je zajisté výklad co možná výstižný, podaný formou co možná obecně srozumitelnou a při tom co možná nejstručnější. První dva sešity Přír. slovníku zavdaly po té stránce příčinu k rozmanitým kritickým připomínkám. Musíme je vítat a musíme se z nich učit, hlavně v oblasti odborné terminologie.

Jedním z nejvýznačnějších požadavků při výkladu významu je náležité odlišení skutečných odstínů významových od pouhého okasionálního zabarvení významového, stylistických odstínů a metafor, více nebo méně individuálních, a významového zabarvení plynoucího toliko z kontextu nebo z vazby. Objektivní rozhodování po té stránce není všude stejně snadné a musí se opírat o materiál co možná hojný a všestranný. Týká se to všech slovních oblastí, ale zvláštní potíže vznikají u slov povahy formální, na př. při výkladu významové sféry spojek. Zde nutno také rozřešiti poměr mezi stránkou čistě semantickou a stránkou syntaktickou. V Přír. slovníku se kombinují při výkladu významu formálních slov obě tato hlediska (na př. při spojce *aby*), stejně jako se tu setkáváme často s kombinací také oněch čistě semantických prostředků při výkladu slov ostatních.

Další důležitý problém je, jak k výkladu významu a významových odstínů užívati citátů z literatury. Jde tu hlavně o dvě věci: v kterých případech je citátů vůbec zapotřebí, a jestliže se cituje, aby byl citát vhodně vybrán a upraven. Lecco si tu zaslouží zásadní úvahy, na př. má-li se v té věci postupovat stejně u citátů z nějakého odborného díla přírodovědného jako u citátů z Raise, Herrmanna, Šaldy atd.

Důležitá a značně choulostivá je otázka, do jaké míry má náš slovník podávat jazykovou normu. Názor, který v posudku už uvedeném připomenul Mathesius, že totiž »slovník má být objektivním popisem jazyka, nikoli jeho kritikou«, platí o lexikálních pracích čistě vědeckých, ale od díla toho druhu, jako je Příruční slovník, bude se asi velkou většinou žádati normativní vyjádření, a to především s hlediska čistě lexikálního, t. j. vyjádření o oprávněnosti nebo neoprávněnosti jednotlivých slov, jejich významu a vazeb v dnešní spisovné češtině, a dále o jejich pravopisu a tvarosloví. Příruční slovník chce být normativní; podle redakčních poznámek poučují v něm o správnosti pravopisné a jazykové předně slova heslová, dále významové výklady k nim, spojení heslových slov výslovně uváděná a konečně zvláštní pokyny o správnosti nebo nesprávnosti. Rozumí se, že je tu potřebí postupu úzkostlivě opatrného a že se musí rozhodovat podle materiálu i měřítek zaručujících nejvyšší stupeň objektivity. Nedo-

statek rozvahy se tu mstí víc než kde jinde. Proti normě dosud platné přináší Přír. slovník — jak je vidět z prvních dvou sešitů — konečně úlevu od leckterého přepjatého příkazu nebo zákazu puristického, s kterým se obecný usus již dávno rozcházel; tuto úlevu právem uvítala i Naše řeč (XIX, 18n.; výčet hesel, kterých se tato poznámka týče, viz na jiném místě tohoto sešitu). K tvaroslovné stránce normy však třeba zvláště poznamenati, že materiál, o který se Příruční slovník opírá, je velkou většinou excerpce lexikologická, nikoli morfologická, a že tedy neposkytuje tolik materiálu ke stanovení normy tvaroslovné jako ke stanovení normy lexikální.

Ke zřetelům pro lexikologa podružným náleží orthoepie. Příruční slovník přestává — aspoň prozatím — na udávání výslovnosti slov přejatých a cizích a právem ji udává tak, jak zdomácněla v ústech Čechů. P. Eisner v posudku 1. sešitu Přír. slovníku to v Prager Presse vytýká; přál by si výslovnost přesně takovou, jakou ta slova mají v jazycích, z kterých pocházejí, tedy na př. ve francouzských slovech s nosovkovými vokály výslovnost nosovkovou atd. To není správné; třeba kodifikovati výslovnost českých slov cizího původu takovou, jaká se u nich přirozeně ujala podle hláskové struktury slov domácích.

Po tomto úvodním výkladě poukázal předseda diskuse prof. Weingart na to, že česká lexikografie byla dosud chudá; jediné dílo, jež obstojí i pod měřítkem vědeckým, je sto let starý slovník Jungmannův. Právě po stu letech se činí velký pokus shrnouti veškerý slovní materiál spisovné češtiny. O Příručním slovníku se už psalo dost, ale nikdo posud nepostihl věc nejpodstatnější: že je od doby slovníku Klaretova akademický Příruční slovník první dílo, které podává výklad slov jazykem českým a spojuje jej s výčtem synonym a antonym.*) Prof. Weingart srovnal pak tento nový podnik lexikologický s obdobnými díly všech slovanských národů i s jinými díly českými a ukázal, v čem záleží přednosti Přír. slovníku: ve vymezování významů a odstínů významových, v citátech s označováním autorů atd. a hlavně v tom, že se může opírat o jazykový materiál opravdu jedinečný, který zaručuje objektivnost zvláště i při posuzování stránky normativní. O tom, jak účelné a vhodné jsou citáty, jimiž se hesla dokládají, může být mínění různé. Ale jisté je, že by nebylo vůbec možné citáty úplně nahraditi výklady theoretickými. Citáty vyznačují názorně významové odstíny, často ukazují i syntaktické spojení, a co je činí zvláště cennými, slovník se jimi oživuje a stává se jimi i školou syntaktickou. O termínech odborných, v Přír. slovníku obsažených, poznamenal prof. Weingart, že se jejich přesný význam zjišťuje dotazy přímo u odborníků, což je nutné často zvláště i proto, že naše naučné slovníky zřídka podávají význam odborných slov tak, aby z nich bylo možno výklad

*) Prohlášení P. V á š i a Fr. T r á v n í č k a v Lidových novinách ze dne 26. března t. r., namířené proti tomuto výkladu prof. Weingarta, osobuje prvenství v té věci pro slovník vycházející v nákl. Borového. Prof. Weingart nám oznámil, že o řečeném prohlášení promluví obšírněji na jiném místě.

přejmouti do Přír. slovníku. To všechno ovšem práci redakce neobyčejně ztěžuje a zdržuje a zaviňuje mezery v slovníku. Doc. dr. Šmilauer ukázal na veliký význam nového slovníku pro školu a podal několik návrhů, jak by bylo možno doplnit a revidovat odbornou terminologii v Příručním slovníku. Do debaty zasáhli ještě prof. dr. F. Oberpfalcer, profesor práv. fakulty dr. M. Boháček, docent dr. Heidenreich, prof. dr. Siebenschein a j.

J. H.

▪

Zpráva z kanceláře Slovníku jazyka českého.

Článek o lístkových výpiscích k českému slovníku, uveřejněný v 1. sešitě tohoto ročníku, doplňujeme těmito údaji:

1. Nově došly výpisky z těchto autorů a časopisů: Böhnla, Čepa, Dvořákové, Fischera, Fuchse, Götze, Hostovského, M. Jahna, Jahody, H. Jelínka, Č. Jeřábka, Johna, Kličky, Knapa, Konráda, Mařánka, Martínka, B. Mathesia, Němečka, Nového, Poláčka, Těsnohlídka, Weisse, Zaorálka; Evy, Vkusu, Šibeniček, Nebojsa a Trnu. Mohlo jich většinou býti užito již při redakci 1. sešitu Příručního slovníku.

2. Nedopatřením vypadla v uvedeném článku jména těchto spisovatelů: J. Červenky, Herolda, Hraše, Jandy-Cidlinského, H. Jirečka, Fr. Langra, Majerové, Malého, Mejsnara, Melišové, Píši, Pokorného, Sumína a Tomana.

3. Odborné názvosloví Příručního slovníku je založeno jednak na vlastních excerptech, jednak na slovnících naučných a odborných, na školských učebnicích a příslušných rubrikách denního tisku.

DROBNOSTI.

ČÍSLOVKY SLOŽENÉ (A. M.). O tom, je-li správnější říkati *jedenadvacet* či *dvacet jeden* a pod., vykládá Gebauer-Ertl 1, 1926, 215 a 2, 157 a Gebauer-Trávníček 1930, 328. V Naší řeči se psalo o tom několikrát a podrobný výklad o této otázce podal Jos. Zubatý v NŘ. VI, 1922, 161—166. Všechny tyto prameny se shodují v tom, že je třeba dávati přednost tvarům *jedenadvacet*, *dvaadvacet* atd., a to z rozličných důvodů. Z nich nejvážnější jsou ty, že je to způsob v jazyce už odedávna živý a že se daleko lépe hodí českému skloňování než způsob druhý. Souřadně složených výrazů pro čísla 21—99 (*dvacet jeden* atd.) užíváme jen výjimkou, a to bez věci počítané, na př. v počtech při sčítání čísel a pod. Nejsou však vhodné tam, kde se k číslovce připojuje též počítaný předmět. Zubatý v uvedeném článku napsal o tom: »Jak neživé a našemu citu cizí jsou takové tvary číslovkové, viděti nejlépe z toho, že jich hrubě nedovedeme ani skloňovati. Čteme jen „logickým" způsobem věty jako „v zimě jsem měl 21 posluchače, přednášel jsem 31 posluchači, našich 10 mužů se nebálo 51 nepřítele, k 61 koruně přibylo 10, z 71 posluchače bylo 10 mimořádných, povídá se o 81 raněném a 91 zabitém, kníže přijel s 21 sluhou"! Tím ovšem nepravíme, že by nebylo možno, abychom se s něčím takovým dnes nebo zítra nesetkali v novinách.«

JAN NOVÁK či NOVÁK JAN? (A. M.). Je nám skoro podivné, že se může ještě dnes vyskytnout pochybnost o tom, který z obou těchto způsobů je správný. Domníváme se, že nejen theorie jazyková, ale usus sám už jasně a obecně rozhodl, že první způsob, *Jan Novák*, je v našem jazyce — stejně jako ve všech jazycích jiných, vyjímajíc maďarštinu — už odedávna vžit a že jen jej lze pokládat za způsob český. O tom se najde podrobné poučení v NŘ. VIII, 1924, 129—143. Ojedinělé odchylky od této zásady, psát křestní jméno před příjmením, nevycházejí zpravidla z potřeb jazyka, nýbrž z pouhé neznalosti pisatelů.

JMÉNA ULIC (E. B. v B.). Ve jménech ulic, která jsou složena ze jmen vlastních a obecných, píšeme jména obecná písmenem malým, tak jako v složených jménech vlastních vůbec, na př. *Dlouhá ulice, Fochova třída, třída Starodružiníků, ulice 28. října, Ovocný trh, Staroměstské náměstí* atd. (srov. s tím jména jako *severní Alpy vápencové, Moravské pole, vysočina Českomoravská, Spojené státy severoamerické, Kostelec nad černými lesy, Sv. Jan pod skalou, Štědrý den, Květná neděle* a pod.). Podle toho píšeme také *ulice krále Alexandra, ulice bratří Mrštíků* a pod. Ale píšeme *náměstí Petra Osvoboditele*, protože slovo *Osvoboditel* je tu částí jména vlastního. Také tam, kde obecný význam slova ve vlastním jméně ulice už vymizel z paměti, píšeme písmeno velké, na př. *Ve Smečkách, Na Slupi, Na Rybníčku, V Jámě, Na Viničních horách* a pod.

NÁZVY OBYVATEL S PŘÍPONOU -JAN (E. B. v B.). Přípona *-jan'*, kterou se tvoří jména obyvatelská, bývala v staré češtině rozšířena ještě o příponu *-in'*, takže na př. ke jménu *město* znělo jméno obyvatelské *měštěnín*, ke jménu *Praha Praženín*, ke jménu *země zeměnín*, ke jménu *dvór dvořěnín* atd. Množné číslo všech těchto jmen mělo příponu *-ané*, tedy bez koncového *-in'*, na př. *měšťané* (s přehláskou *měštěné), Pražané, zemané, dvořané* atd. Tato kratší přípona časem zobecněla i v čísle jednotném, a tak vzniklo novočes. skloňování *zeman, zemana* atd. Příponou *-jan* se tvoří jména obyvatel i v době nové, na př. *New-Yorčan, Australan, Leningraďan* atd. Avšak hláskové změny, které vznikají spojením koncové souhlásky základního kmene s počátečním *j* přípony *-jan*, neshodují se vždycky se změnami, které shledáváme v útvarech staročeských. Na př. ke jménu *Brod* bylo staročeské jméno obyvatelské *Brozěnín, Brozěné*, neboť skupina *-dj-*, která tu vznikla na styku základního kmene a přípony *-jan*, měnila se tehdy v *z* (srov. na př. *hraditi — hrazen, saditi — sázeti* a pod.); tento útvar je zachován podnes v místních jménech *Brozany, Brozánky*. Dnes však už pravidlo o změně *dj* v *z* v jazyce neplatí, a proto se útvary, které nově vznikají, liší po stránce hláskové od útvarů staročeských. Proti stč. *Brozan* máme nč. *Broďan*, stejně jako na př. proti starému příčestí *hrazen* (k *hraditi*), *buzen* (k *buditi*) atd. máme nová příčestí *hromaděn* (k *hromaditi*), *soustředěn* (k *soustřediti*), *tříděn* (k *tříditi*) a pod. Původní skupina *dj* se tedy dnes neměkčí v *z*, nýbrž v *ď*, a slova jako *Broďan* se nám dnes jeví tak, jako by byla utvořena příponou *-an*, jež se připojuje ke kmeni základnímu s koncovou souhláskou změkčenou, jestliže se ovšem

tato souhláska měkčiti může. Podle toho by ke jménu *Lhota* znělo jméno obyvatelské *Lhoťan*, ke jménu *Kúty Kúťan*, ke jménu *Lanžhot Lanžhoťan* atd. Kdybychom chtěli utvořiti tímto způsobem obyvatelské jméno k složenému místnímu jménu *Nová Ves*, znělo by asi *Novovsan*. Připomínáme však k tomu, že se místo takovýchto názvů obyvatelských často užívá zpodstatnělých jmen přídavných, na př. *Novovešťí, Kúťští, Brodští, Lhotští* a pod.

OBRNĚNEC (E. M.). Večerní České slovo 31. 8. 1934 psalo: »Při parádě pluly v čele křižníky Königsberg a Leipzig, za nimi loďstvo torpedovek, pak řadové obrněnce Schlesien, Hessen a Schleswig-Holstein. Při bitevním cvičení utkaly se obrněnce s křižníky... Zasažené obrněnce byly rozhodčími vyřazeny z boje.« Způsob, kterým se zde skloňuje jméno *obrněnec*, není nesprávný a nebyl ani, pokud víme, nikdy zakazován. V našem jazyce je mnoho takovýchto jmen, která jsou původem jmény činitelů nebo vůbec jmény rodu životného, avšak přes to se skloňují podle vzorů neživotných, protože se z nich staly názvy věcí neživých. Říkáme na př. zapnouti vypínač (nikoli »vypínače«), zapojiti přeřaďovač, opraviti přijimač, zavříti kohoutek a pod. Vedle toho je ovšem též dost takových jmen, která i při změněném významu zachovávají skloňování jmen životných, na př. hráti špačka, napsati do zlomku čitatele a dělitele atd. Pravidla, které by přesně vymezovalo tento dvojí usus, není. Lze toliko pozorovati jisté tendence, které někdy směřují ke skloňování těchto jmen podle vzorů životných, jindy vedou spíše ke skloňování podle vzorů neživotných. Tak na př. pozorujeme, že jména s příponou *-tel* zachovávají skloňování jmen životných, i když označují věc neživou (o tom NŘ. X, 1926, 191 n.), a že nově vznikající názvy tohoto způsobu zachovávají skloňování jmen životných spíše než názvy staré (viz o tom NŘ. l. c.). Jména s příponou *-ec* (smyčec, bodec, skřipec atd.) se skloňují zpravidla podle vzoru *meč;* jako jména životná se skloňují tehdy, když v nich cítíme silně význam metaforický. Toto pojetí významu se však může měnit, a to nejen v čase, nýbrž i od osoby k osobě, a tak nelze tu předpisovati skloňování jen jediné. Můžeme dnes stejně dobře říci »při cvičení se utkali obrněnci s křižníky« i »při cvičení se utkaly obrněnce s křižníky«. O tom o všem poučuje také Gebaurova-Ertlova Mluvnice česká 2, 1926, 166. — O příslovci *jediné* a *jedině* psal obšírně Josef Zubatý v NŘ. IV, 1920, 270n.

PATRIARCHA A PATRIARCH. V Holečkově překladu básně Zkáza carství srbského (Srbská národní epika, díl II, str. 188) čteme: »... srbského pak pozval *patriarcha*, || kromě něho dvanáct velkých vladyk...« Zaráží nás akusativ *patriarcha*. Srbský text zní: »Pa doziva srpskog *patrijara*« (Vuk, Srpske narodne pjesme, 2. kniha, Vídeň 1845). Původní text snad Holečka k chybě nesvedl. Chybu asi zavinila Holečkova snaha oživit překlad lidovým jazykem, ale v lidovém slovníku se slovo *patriarcha* vyskytuje zřídka. Pokud znám lidovou řeč na Prachaticku, znamená tam toto slovo — ve zněmčené podobě »patriarch« — ochránce Prachatic sv. Filipa z Neri neb jeho kapli. V době Holečkova mládí, jak jsem v dětství slýchal,

konaly se k libínské kapli tohoto ochránce před cholerou pouti i z Vodňanska a Netolicka, a jak ukazují doklady, vžil se ten prachtický germanismus — ovšem v zúženém významu — i na Vodňansku. Herites napsal v Zl. Praze (1896, str. 171): »...níže v houšti lesní skrývá se kaple sv. *Patriarcha*, jejíž obraz má tak nápadnou podobu Husovu«, a Mokrý v Ottových Čechách (Šumava, str. 226): »Jest to svatyně posvěcená strážci velebného Libína sv. *Patriarchu* Filipu z Neri,...«

Jungmannovec Fr. J. Sláma v Obraze minulosti starožitného města Prachatic (vyšel r. 1838) píše »kaple sv. Patriarchy«, stejně i Fr. Ad. Šubert (Světozor 1880, str. 103). V Sokolovići, v. 13.285, čteme toto slovo správně: »...až i *patriarcha* v Cařihradě || zvěděv o něm přál si ho mít v radě...« Tak se odedávna říkalo, viz na př. Mandevillu, Otce, Novákův Slovník k českým spisům Husovým. Josef Beneš.

RYČKA (NŘ. XIX, 63n., 96). K výkladům, které jsme o tomto slově už otiskli, poslali naši čtenáři ještě několik zajímavých dodatků. Především z nich citujeme poznámky p. katechety Josefa Baťhy, který slovo *ryčka* zaznamenal po prvé (v NŘ. XVIII, 122). P. kat. Baťha se brání proti mínění Em. Černého, vyslovenému v NŘ. XIX, 63n., jako by byl nesrostl s venkovským životem a neznal správného významu slova *ryčka*. Píše: »Slovo *ryčka* má v Krusičanech i v okolí jen ten jediný význam, jak jsem původně napsal: je to nástroj na nabírání, nakládání i rytí měkké hlíny nebo písku, kterému se jinde říká lopata. Byl jsem si dobře vědom odpovědnosti, když jsem to psal; není to tedy omyl „z nesprávného porozumění a z neznalosti účelu, který má rozličné nářadí na venkově“, ani z toho, že bych byl snad od dětství nesrostl s venkovským životem. To mohl o mně napsati jen ten, kdo mne nezná. Jsem rodák krusičanský a už od dětství jsem míval zálibu v zahradničení a v pracích hospodářských a dosud je to mým nejmilejším zaměstnáním. I jako dospělý jsem býval každý rok doma, a vím tedy dobře, jak lid u nás svoje nářadí nazývá. Podnes si dobře pamatuji, jak jsem jako studentík byl v městě překvapen, když jsem u zahradníka, u něhož jsem byl na bytě, slyšel po prvé naši ryčku jmenovat lopatou. Smál jsem se tomu tehdy a řekl jsem: „Lopata je přece dřevěná!“ U nás je lopata jen dřevěná. Novější lopata plechová na uhlí má ovšem podobný účel jako dřevěná. Abych měl jistotu, je-li tomu s tou ryčkou v mém rodišti dosud tak, jak jsem napsal, dotázal jsem se svého příbuzného p. Frant. Pešaty, úředníka v. v. v Krusičanech, a p. Stan. Karasa, nyní řid. učitele v Poříčí nad Sázavou, který byl pětatřicet let učitelem v Týnci nad S. a dosud tam bydlí. V Týnci je naše krusičanská škola, pošta i náš farní kostel. Obě odpovědi přikládám.«

První dopis zní: »Rýč se zde (v Krusičanech) jmenuje nástroj ze silného ocelového plechu, dlouhý, ostrý, mající podobu trojúhelníku. Kypří se jím v zahradě půda. Ryčkou jmenují naši domácí lidé nástroj ze slabšího plechu, kratší a širší než rýč. Rýpá se jí měkká půda a hlavně se jí nakládá hlína, nakopaná před tím motykou. Od lopaty se ryčka liší tvarem nebo též materiálem. Lopatou rozumíme nástroj mající podobu obdélníku, a to

buď ze dřeva nebo z plechu. Dřevěnou lopatou, vyrobenou z jednoho kusu dřeva a od krajů do středu mírně vyhloubenou, nabírá se obilí. Lopatou plechovou, s okraji asi 3 cm kolmo zahnutými, nakládá se uhlí. Na loupání drnu se zde užívá nástroje ze silného plechu, asi 10 cm dlouhého a 5 cm širokého, a nazývají jej drnovák. Loupají se jím drny dlouhé 70—80 cm a široké až 30 cm; drnem se tu kryjí hřebeny u doškových střech, kde má drn týž úkol jako u střech taškových t. zv. háky.« — Dopis p. říd. uč. Karasa obsahuje tyto údaje: »Rýč (rejč) je rovný, ostrý a ryje se jím země. Ryčka je železná lopata, kterou se země nabírá nebo přehazuje. Lopata je dřevěná a užívá se jí k přehazování a čištění obilí.«

Tímto dvojím svědectvím je tedy potvrzeno to, co pan kat. Baťha o ryčce napsal.*)

Jiný výklad poslal p. odb. uč. V. Mareš ze St. Boleslavě: »Jsem rodák z již. Čech (z Nevězic v okr. píseckém, mezi Orlíkem a Zvíkovem). Pamatuji se docela dobře, že jsme ryčkou nazývali plechovou lopatu, kterou jsme nabírali a házeli zemi; ale ryčkou jsme i ryli v zahradě, protože rýč byl u nás na vsi věcí neznámou. Ryčkou — ovšem že v jiné podobě — ryli nádeníci na obecních drahách i drn. Že ryčka nebyla nástrojem jen železným a lopata dřevěným, dokáže každá maminka jihočeská, která obrací lívance na plechu železnou lopatkou. Lopatou jsme nazývali nástroj, kterým nebylo možno rýti, tedy dřevěnou lopatu na obilí, lopatu na sázení chleba do pece.«

Profesor dr. Josef Beneš ze Soběslavě zjistil, že se nástroj k rytí jmenuje *rejč* v Soběslavi, v Hrušově Lhotě, v Třebelicích u Tábora, v Mezimostí a v Komárově (u Mezimostí). *Ryčka* mu říkají v okolí Pacova, v Zadní Stříteži (na rozhraní táborského a pelhřimovského okresu), v okolí Mladé Vožice, v Hrajovicích u Vlašimě, v Žirovnici a v Heřmanči u Dačic na Moravě; tak mu říkají i soběslavští »Vídeňáci«, t. j. dělníci Lady, kteří přišli po převratu z Vídně. V Kleci u Lomnice nad Luž. jmenují *ryčkou* nástroj na loupání kůry. *Rejčka* říkají rýči v Dirné a v Prachaticích. V Kameni u Pacova se rýč jmenuje *ryčka* nebo *rejč*. Názvem *lopata* (!) jej označují v Příbraze (u Stráže nad Než.), v Sedlíkovicích (u Veselí nad Luž.), v Dirné. A konečně žije pro něj i název *štychovka, štychovačka* (z něm. Stichschaufel), a to v Soběslavi, Čerazi, Čejnově, Roudné, Chlebově, Hrušově Lhotě (vesměs v okolí Soběslavě), v Bernarticích. Velmi často se termíny *rýč* a *lopata* nerozlišují anebo se názvu *rýč* užívá jen v názvosloví zahradnickém. Ve Vesci slova *rýč* neznají. Nenašel dr. Beneš nikde, že by se názvem *ryčka* označovala lopata na házení; ale jak je vidět, označuje se slovem *lopata* někdy i rýč.

Pan ředitel měšť. školy v Kamenici nad Lipou Fr. Doutlík píše: Na

---

*) P. kat. Baťha nás ještě upozorňuje, že v lidových rčeních, která jsme otiskli v NŘ. XVIII, 122 a 123, jsou chyby v kvantitě: místo *od Štědrýho večera, loňskýho sněhu, Hradeckýho* má být *Štědreho, lonskeho* a *Hradeckeho,* neboť tak se v jeho kraji mluví. Výslovnost s *ý* se slyší leda od lidí cizích, přišlých z města. Prosíme proto čtenáře, aby si to opravili.

Pelhřimovsku a Kamenicku (Kamenice nad Lipou) se užívá slova *ryčka* ve smyslu »rýč«. Jsem rodem z Kutné Hory, kdež jsem žil stále až do maturity, a potom jsem přešel jako učitel na Pelhřimovsko (r. 1899). Z domova jsem znal *rýč* (»rejč«), nástroj dobře rozlišovaný od *lopaty*. V novém prostředí jsem se zájmem seznával nářeční odchylky, mezi nimi i to, že se neříká *rýč*, nýbrž *ryčka*, a to ve smyslu zcela souhlasném s naším *rýčem*. (Zajímala mě i změna rodu, neboť byla opačná než u slova *sesle*, jak se říká u nás, kdežto na pahorkatině jsem všude slyšel *seslík* rodu mužského.) Později jsem (v Kamenici nad Lipou) zaslechl ojediněle místo slova *ryčka* slovo *štychovka* původu zřejmě německého, ale zajímavé tím, že je také rodu ženského jako *ryčka*.

Ze všech dosud podaných a v Naší řeči otištěných zpráv poznáváme, že je slovo *ryčka* sice rozšířeno na značném území, a to v Čechách i na Moravě, ale že se jeho význam mění s krajem. Proto se nemohou příslušníci různých krajů shodnout v tom, co slovo *ryčka* znamená. Jistě však ukázala tato malá anketa našich čtenářů, že mívá slovo *ryčka* i význam »železná lopata na házení hlíny« atd. a že tedy původní výklad p. kat. Baťhy v NŘ. je správný.

SVŮJ A NÁŠ. U nás se často zapomíná, že jako jiné jazyky slovanské přivlastňuje čeština podmětu zvratným zájmenem *svůj*. Nejvíc chyb proti tomuto pravidlu se shledává snad v češtině obchodní, neboť je stále ještě velmi závislá na německých vzorech. Píše se obchodně na př.: Máme v našem skladě ty (!) nejnovější látky na šaty. Pošleme Vám našeho zástupce, abyste mohl voliti podle Vašeho vkusu, atd. Dobrý Čech cítí, že ten, kdo mluví (= podmět), oznamuje *svou* nabídku, *své* zásoby, posílá *svého* zástupce, a nevpravuje se do způsobu, kterým se vyjadřují Němci a jiní cizinci. J. Kutek.

K tomu dodáváme, že podle dnešních zásad mluvnických (srov. na př. Gebauer-Ertl 2, 1926, 143) nelze při podmětě v množném čísle užíti zájmena zvratného tenkrát, když se podmět a osoby označené přivlastňovacím zájmenem nekryjí číselně, na př. mluvili jsme o našem národním obrození, i my děti máme milovati naši republiku, a pod. V příkladech, které uvádí p. Kutek, takovéto neshody patrně není, a potom by v nich arci bylo na místě zájmeno zvratné.

UČILIŠTĚ (J. H.). Slovo *učiliště* je v našem jazyce teprve něco přes sto let. Bylo přejato z ruštiny v době obrozenské a od počátku už znamenalo školu ve smyslu nejširším, t. j. vůbec místo, kde se učí. Hned v Jungmannově slovníku čteme tento příklad z Vetešníkova překladu van der Veldova Johanity: Malta jeví se mi jako učiliště zdvořilosti; už zde má tedy slovo *učiliště* význam přenesený. Proto se jím mohou rozuměti všechny druhy škol, od škol obecných až po školy speciální (na př. vojenské učiliště a pod.). Nebylo by správné tvrditi, že by na př. obecné školy byly z rozsahu slova *učiliště* vyloučeny. Podoba *učeliště* je nesprávná obměna, spisovnou normou zamítnutá.

Odpovědný redaktor: prof. dr. Jiří Haller. — Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze I., Bílkova 17.